

MAGYARORSZÁG: GAZDASÁGI LEHETŐSÉGEK ÉS KORLÁTOK

Megjelent in: GYURGYÁK János, szerk: Magyarország az Európai Unióban. Budapest: Osiris Kiadó, 2019, 41-61.old/ISBN 978-9632-76330

KIVONAT: Ez az előadás öt tételben tekinti át Magyarország tizenöt éves EU tagságának fontosabb eredményeit és kihívásait. A napi politikától szándékosan három lépés távolságot tartva érvel amellett, hogy eredményes Európa-politikát a gazdaságban is csak realis számvetés alapján, kellően távlatos gondolkodással lehet kialakítani. Alaptételünk az, hogy a közérthetőség, a kommunikációs szempont túlzott előtérbe helyezése vakvágányra vezet. A gazdaságban is a holnap kihívásaira célszerű felkészülni, nem a pillanatnyi prezentációs előnyöket kell hajszolni.

● * * *

1. Magyarország számára az Európai Unióba történő belépés nem költség-haszon mérlegelés tárgya volt. Már a 80-as évek végén és azt követően mindhárom demokratikusan megválasztott kormány törekvéseinek tengelyébe állította az euro-atlanti integrációt, ami a pártokon és kormányzati felállásokon átívelő közmegegyezést élvezett. Ki-ki a maga ízlése és értékrendje szerint, de határozottan az európai véráramba történő visszatérést szorgalmazta. A magyar- és a lengyel – köztudatban, épp úgy mint a cseheknél, a szlovákoknál a Közép-Európa tudat a Nyugathoz történő kulturális és történelmi kötődés megjelenítője, nem pedig a kapitalizmus és a szocializmus közti “harmadik út”, vagy épp a “se Kelet, se Nyugat”, avagy komország szinonímája volt.¹ A visegrádi együttműködés nem Brüsszel, hanem Moszkva ellenében jött létre 1991-ben, márkanévet kölcsönözve a posztszovjet és a balkáni térség ellenében a nyugatos törekvéseknek.

¹ HALECKI, O./1995/: *A nyugati civilizáció peremén*. Budapest: Osiris-Századvég-2000 közös kiadása. Ennél szekulárisabb és többszálú megközelítést ad a klasszikus lengyel szerzővel vitatkozva GYURGYÁK János/2018/: *Európa alkonya?* Budapest: Osiris Kiadó, ahol a lényeg a nemzetállam és a szupranacionalizmus közti feloldhatatlan feszültség körbejárása.

Érdemes kiemelnünk azt is, hogy ezekben az országokban a külkereskedelem Keletről Nyugatra történő áttérése lényegében már az 1980-as évtized során végbement.² Ez csak részben volt tudatos kereskedelem-politikai és gazdaság-stratégiai mérlegelés eredménye. Alapja és kiváltója a szovjet gazdaság erősödő fizetéseképtelensége, energia- és ynersanyag-szállítási képességének eldugulása volt, ami a kommunista vezetést elvei ellnében is a nyugati irányvételre szorította rá. A 80-as évtized – jórészt spontán – külgazdasági irányváltását eredendően a nagyvállalatok kezdeményezték és valósították meg. Ezek a cégek rezsihordozóként használták a hatalmas KGST-piacot, de minden innovációnak a nyugati kapcsolatok – az ekkor divatos vegyes vállalatok és az 1987-től törvényesített közvetlen befektetések adták a terét és keretét is.

Mindezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a nyugat-európai integráció a gazdaságban és a kereskedelemben – jórészt a kultúrában és az emberi kapcsolatok terén is – egyértelműen *megelőzte a politikai rendszer-változtatást*. Utóbbinak nem következménye, hanem előzménye volt. A magyar gazdaság – és a magyar társadalom – nem a számára ismeretlen jeges vízbe lett dobva – mint a fordulat által kedvezőtlenül érintett gazdasági érdekek képviselői hangoztatják a mai napig – hanem hazatért. A többpárti választások, a magántulajdonon alapuló gazdasági rend kiépítése és sok más intézkedés mintegy beteljesítette és formalizálta mindazt, ami a megelőző évek során – jórészt spontán módon³ – már létrejött.

Sok és jogos vita tárgya az, hogy a keleti piacok elvesztése és az egyoldalú nyugati irányvétel nem járt-e aránytalan veszteségekkel. Se szeri se száma ama felvetéseknek, amelyek több- kevesebb tárgyszerűséggel azt emelik ki, hogy a Nyugat e folyamatban saját érdekeit követte, piacokat és biztos beszállítói háttérrel épített ki az új tagállamiok, köztük Magyarország bevitelével.⁴ Ugyanakkor – épp az idézett kötet is – joggal emelheti

² CSABA László/1990/: Kis országok a KGST-ben: merre tovább? *Közgazdasági Szemle*, 37.évf.1.szám, 1-18.o..

³ Ezt azért is szükséges kiemelnünk, mert létezik – különösen az utódpárthoz kötődő közszereplők és elemzők körében – egy olyan narratíva, ami e folyamatot a lelépő kormányzat tudatos politikája eredményeként láttatja. Miközben aligha kérdéses, hogy mondjuk liberalizációs programot vagy épp a szovjet csapatok kivonását aligha vihette volna végbe a civil társadalom, a tudatos kormányzati lépések e folyamatnak csak egy részét tették ki. A spontán privatizáció csak a legismertebb példák egyike, amiben a végeredmény nagyon messze esett a szándékolt – és főképp a hirdetett – céloktól.

⁴ BEREND T.Iván/2016/: *The History of European Integration: a New Perspective*. London: Routledge.

ki azt, hogy sem a gazdasági, sem a politikai integráció nem zérus végösszegű játék, ahol az egyik nyersége szükségképp a másik veszteségével egyenértékű. Jó esetben – és a mi esetünkben is – épp fordítva volt: miközben a nyugati cégek valóban képzett és számukra olcsó munkavállalókhöz, együttműködő gazdasági szereplőkhöz és általuk is befolyásoltan kedvező gazdasági-szabályozási környezethez jutottak, a rendszerváltoztató országok általában és Magyarország különösen sokat nyerhetett és nyert is *a nyugat-európai piacok nyitottságából*. Utóbbi már a társulási egyezmények révén biztosítva volt, amihez a teljes jogú tagság inkább csak a támogatásokat és a szabályalkotásban való részvételt adta hozzá.⁵

Természetesen, mint minden üzletnél, jogos fölteni azt a kérdést: vajon nem lehetett volna-e jobb költség-haszon arányt elérni? Nem lehetett volna a magyar termelők, foglalkoztatottak, és más szereplők szempontjait jobban érvényre juttatni? A válasz nyilván kettős. Egyfelől – főleg utólag – mindahányan okosabbak vagyunk, mint az adott döntési pillanatban. Másfelől viszont nem kérdéses az, hogy az EU felvevőkészsége a déli bővüléstől kezdve folytonosan gyengült. Ezért ami elérhető volt – főleg mondjuk egy svéd anyagi és tárgyalási pozíció mellett – az föl se merülhetett egy poszt-szocialista ország esetében. Rövidre fogva: mint a horvát, a szerb, vagy épp a török csatlakozási folyamat döccenői mutatják, e folyamatban szó szerint igaznak bizonyult az “aki lemarad, az kimarad” fordulat. A keleti bővítésre így is 15 év után került sor, ami kiemelkedően a leghosszabb idő a tagfelvételek történetében/Nagy-Britanniát is beleértve/.

Ez utóbbi tapasztalat tükrében aligha lehet kérdéses, hogy a perdöntő szempont az: a *limesen* belül lenni föltétlen jobb, mint azon kívül. Egyetlen ellenpéldát sem ismerünk⁶, de sok a fenti állítást igazoló rémtörténet.

⁵ BALÁZS Péter/2011/: *Magyarország és Európa*. Budapest: Napvilág Kiadó. Vö még PALÁNKAI Tibor/2004/: *Economics of Enlarging European Union*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

⁶ A gyakorta emlegetett Svájc és Norvégia egész más reálgazdasági és intézményi fejlettségi szinten van, ahol nem feltétlen szükséges az uniós mankó. Így is csatlakoztak az Európai Gazdasági Térhez, ami egyebek mellett tagdíj-fizetési kötelezettséggel jár, miközben nem ülhetnek ott ama asztaloknál, ahol a rájuk is vonatkozó szabályokat szövegezik.

2. Az Európai Unióval kapcsolatos talán leginkább elterjedt tévhit az, ami a tagság előnyeit az EU közös kasszájába történő befizetések és az onnan érkező kifizetések egyenlegével véli megközelíthetőnek. Ez egyértelműen téves, meghaladott nézet, aminek elterjedtségét egyszerűségén és a politikai csatározások keretében történő felhasználhatóságán túl semmilyen közgazdasági vagy politikatudományi szempont nem igazol.⁷ A kimondotán vállalati szempontú elemzésekben még kisebb a nemzetközi transzferek és a kormányok által juttatott külön előnyök – főként az adómentesség – szerepe a telephelyi előnyök egyéb mozzanataival, így a képzett és együttműködő munkavállalókkal, a földrajzi helyzettel, az értékláncban való elhelyezkedéssel és a tanulóképeséssel szemben⁸. Ezért bizonyosak lehetünk abban, hogy sem a nemzetgazdaságban egyébként elhanyagolható részarányt kitevő – és gyakorta rossz célokra, kevésbé hatékonyan felhasznált – uniós alapok a meghatározóak, és még kevésbé motiválják ezek az összegek a befektető cégeket, amelyek a versenyképes termékeket és szolgáltatásokat létrehozzák.

Melyek akkor azok az elemek, aminek révén az *uniós tagság Magyarország telephelyi előnyeit javította* és javíthatja a jövőben is? Három tényezőt emelhetünk ki.

a/ Az Európai Unió alakította az elmúlt negyedszázadban – tehát már az előcsatlakozási időszakban is – a magyar szabályozás és intézmény-építés legfontosabb elemeit. Bármit is gondoljunk az egyes lépések érdeméről, az aligha kétséges, hogy *nagyjából és egészében az unióval kompatibilis szabályozási közeg jött létre*. Ezt egyfelől az EU a taggá válás előfeltételévé tette, és 1999-2002 közt részletes helyszíni ellenőrzéssel is vizsgálta, már a tegőlvételt megelőzően is. Másfelől. Az uniós szervek közül több, de kiemelten a Bizottság, az Európai Bíróság és az unió statisztikai hivatala, az Eurostat, valamint – a közösségi programokhoz kapcsolódóan – az Európai Számvevőszék rendszeres és tételes ellenőrzést folytat, az eltéréseket pedig szankcionálhatja. Mindebből következően – és természetesen az önkéntes jogkövetés révén, valamint a tagállamok szakigazgatási szervei közti horizontális együttműködés gyakorlatában,

⁷ BAJUSZ Anna/2015/: A tagállamok és az Európai Unió közös költségvetése. *Külügyi Szemle*, 14.évf.4.szám, 122-141.old.

⁸ DUNNING, J.H- LUNDAN, S.M./2008/: *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Cheltenham/Anglia: Edward Elgar.

valamint az egységes piac természetéből is adódóan – fokozatosan életre kelt egy közös nyelv és jogértelmezés, ami a mindennapokban is tetten érhető, a környezetvédelemtől a kereskedelempolitikai kérdésekig.⁹ Mindennek hatására a magyar intézményi közeg *minőségét tekintve hasonult az unióshoz*. Míg házon belül maradtak feladatok – a fenntartható költségvetési pozíciótól a szennyvíztisztítás mértékéig – az összkép kedvező. Egy kínai, argentin vagy dél-afrikai befektető számára nem kérdéses, milyen jellegű és természetű intézményi és szabályozási közegbe kerül, ha nagyobb fejlesztésbe fog. Márpedig a telephelyi verseny természete olyan, hogy egy-egy befektető, ha még oly nagy is, kevésbé képes és hajlandó a Világbank 218 tagállamának kínálatát részletekbe menően felmérni és megítélni. A gyakorlatot ökol szabályok vezetik, és ebben EU-tagnak lenni jelentős előny.

b/ A közgazdasági és a jogi elemzések hajlamosak lebecsülni a *társadalmi tanulás* jelentőségét. Ez azt jelenti, hogy egy-egy gazdasági vagy jogi szabály nem akkor hatályosul igazán, amikor kihirdetik. Hanem sokkal inkább azon múlik a hatása – jó, rossz vagy közömbös egyaránt – hogy mi történik a terepen, alkalmazás közben. Az elmúlt évtizedek intézmény-építésében számtalan példája volt annak, hogy egy-egy szabály működés közben nyerte el értelmét. Idő kellett például ahhoz, hogy a bíróságok rájöjjenek: ha valaki “csődbe ment” akkor nem vesztette el, hanem vélhetőleg kimentette vagyonát/a hitelezők elől/. A diszkont légitársaságoknál mindennapos tapasztalat lehet, hogy a mikro-ökonómia egyik alapösszefüggése, az egyetlen ár törvénye nem érvényes: hatan hatféle árat fizetünk ugyanazért a szolgáltatásért- például aszerint, hogy mikor vettünk jegyet. A példák sorolása helyett érdemes kiemelni: az EU nagy és jó szolgálatot tett új tagállamainak, köztük Magyarországnak azzal, hogy elvárta – és nem egyszer külön programokkal is segítette, nemcsak az előcsatlakozási időszakban – a maga szigorúbb szabályainak betartatását.

Bizonyos távolságtartással talán azt is megkockáztathatjuk, hogy különösen a közigazgatásban, az önkormányzatoknál, vagyis a nem versengő szférákban, de a cégek közt is *az uniós tagság egyik legfontosabb hozadéka épp a tanulás volt*. Ez az egyénekre és a szervezetekre egyaránt

⁹ Az utóbbi különösen a brit kilépési tárgyalás kapcsán vált forró témává, valamint azért, mert a Trump kormány visszalépett a már aláírásra kész új transzatlanti egyezmény, a TTIP elfogadásától. Mindezek ellenében az uniós tárgyalási pozíció nem bomlott szét nemzeti különutakra, holott a brit és az USA fél erre törekedett.

érvényes. Például a pályázatokon szerzett ismeret az országon belüli, vagy a harmadik világbeli pályáztatások során is hasznosulhatott és hasznosult is.

c/ Az elmúlt években a gazdaságpolitikában nálunk – súlyos fogalmi félreértések révén¹⁰ - a parancsgazdasági időkből jól ismert rögtönzést, eseti és egyedi döntéseket és az ezekből adódó koherencia-hiányt szokás újnak és érdemnek beállítani. A gazdasági szereplők – különösen a nagy összegekről döntő, lassú megtérülésű, óvatos befektetők – sosem osztották ezt a vélekedést. Komoly, jó minőségű befektető *kiszámítható közeget* keres, nem egyedi előnyöket és különleges elbánást. Utóbbi azon államokban elterjedt, ahol a gazdasági környezet rossz minőségét és kiszámíthatatlanságát valamiképp ellentételezni szükséges, különben senki se fektetne be – Zaire-től Ukrajnáig.

Épp ezért az EU szabályrendszere, az ebben érvényesülő *szupranacionalizmus*, az áttekinthetőség és elszámoltathatóság követelménye jelentősen javította és *javítja országunk tőkevonzó képességét*. Mivel a befektető számára ismerős szabályok alapján, ugyancsak előre ismert eljárások révén kereshet – és talál is – jogorvoslatot, végső esetben az uniós instanciáknál, ez megerősíti a sok év alatt és lassan megtérülő befektetések tulajdonosainak a bizalmát is.

Emellett minél inkább érvényesül a döntések *szabálykövető jellege*, annál erőteljesebb a befektetői bizalom. Hangsúlyozzuk: a befektetők nem adómentességet, szabályozatlanságot és a káosz más elmeit igénylik, hanem épp fordítva. Nem egy-egy szabályozási elemet néznek- ez az alapszakos szakdolgozatok közelítésmódja/és joggal/. A befektető komplex és minőségi megítélés mentén dönt, és jó esetben ez nem egyszeri lépés. Hanem az egyszer megkezdett fejlesztés időről-időre följebb lép a céghálón belüli értékláncban. Egyre több döntés kerülhet hozzánk, egyre magasabb lesz a nálunk működő telephely által előállított hozzáadott érték és egyre távolabb kerülünk az összeszerelő-üzem mintájától. Hangsúlyozzuk: utóbbit nem lehet adómentességgel vagy külön megállapodások révén elérni, hisz ez a nemzetközi cégek központjának belső mérlegelésén és őszinte megítélésén alapuló üzleti döntés.

¹⁰ CSABA László/2015/: Közgazdasági unortodoxia vagy heterodoxia? *Jogtudományi Közlöny*, 70.évf.9.szám, 415-420.old.

Botorság lenne azt állítanunk, hogy az uniós tagság önmagában bármit is szavatolna. Jól tudjuk, hogy például a balkáni államokban önmagában az uniós tagság ténye nem beruházás-vonzó tényező, mert egyéb elemek – így a maffia-kapcsolatok elterjedtsége és a közigazgatás túlburjánzása és gyenge hatékonysága – ellentételezik az első látásra kedvező külső körülményeket. Ugyanakkor azt állítjuk, hogy a korábban emlegetett *limes*-en bévül levés *esélyt ad* arra, hogy megfelelő teljesítmény és befektető-barát politika mellett egyre jobb minőségű befektetések jöjjenek az országba. Utóbbiak révén pedig a világáramba jobban beépült és sikeresebb lehet a gazdaság hosszú távon is. Ezt láttuk egyebek mellett a korábban – történelmileg- periférikus helyzetű spanyol, ír vagy finn gazdaság példáján, de a saját ligánkból említhetjük Szlovákia, Észtország és Lengyelország esetét is. Vagyis: ha nem is biztosítja, de lehetővé teszi és sürgeti – a maga szabályrendjével és értékrendjével, elvárásaival is – a befektető-barát gazdaságpolitika és a kiszámítható szabályozás kettősét.¹¹

3. Az unión belül messze a leglényegesebb választóvonal – igazi Rubicon – az, hogy egy ország *része-e az Európai Monetáris Uniónak, egyszerűbben az euró-övezetnek, avgy sem*. Ahogy a tengeri, pénzügyi és nukleáris hatalom Nagy-Britannia megtapasztalhatta, az euro-zónán kívüli lét *definíció-szerűen másodosztályú tagsági státuszt jelent*. Mindnek előtt azért, mert minden valóban fontos, az EU lényegét és mélyülését érintő kérdésben az euro-övezet meghatározó tagjai alakítják ki az uniós álláspontot, a kívülállókat csak informálják róla. Elvileg elképzelhető ugyan, hogy a Tanácsban vagy más olyan szakértői és döntéselőkészítő grémiumban, ahol minden tagállam képviselteti magát, fölülírják a szűkebb kör egyezségét. Ez azonban nem életszerű, nem rendszerszerű.

A szervezet-szociológia rég fölismerte azt, hogy minden nagy létszámú csoport működésképtelen, széthúzó. Csak akkor lehet másképp, ha – mint mondjuk egy részvénytársaság felügyelő bizottságában – négy-öt meghatározó szereplő informális módon kialakítja a napirendet, és előzetes jelleggel kialakítja a döntéseket is. Néhány – fél tucatnyi – kérdést, mint

¹¹ A válságkezelés idején számos efféle eljárás született, mindenek előtt az európai szemeszter, ami az általános nyilatkozatokat előzetes költségvetési fedezettel együtt tette közös egyetértés és egyeztetés tárgyává 2012 ősze óta.

eldöntendő az ülés elé kell terjeszteni, de a napirendből és az alapok meghatározásából általában következik a végeredmény is.

Ezért semi meglepő nincs abban, hogy az EU évtizedek óta a német-francia tengely egyezségei mentén halad előre, amihez az olaszok, kilépésükig a britek és a spanyolok adhatnak érdemi muníciót. Mivel a britek rendre kimaradtak a legfontosabb találkozókól – pénzügyekben például az Euró Csoportból – ők csak az eredményről értesültek, annak alakításában nem tudtak részt venni. Külön is gondot okozott az, hogy a brit hagyománytól teljesen idegen az Európai Bíróság gyakran közvetlen joghatályú döntési gyakorlata¹², amivel esetenként fölülírja a nemzeti döntéseket. Mindennek különösen nagy szerepe volt a brit kilépést előidéző- nem szándékolt hatások uralta – folyamatokban.¹³

Az euró-övezeti tagság mellett tehát – mint a legtöbb integrációs kérdésben – politikai-stratégiai érvek a meghatározók, nem a közvetlen költség-haszon mérlegelés. Anélkül, hogy megismételnénk a korábbi kötetekben áttekintett gazdaságtörténeti fordulatokat, érdemes fölidézni a lényegét: az EMU-ba történő belépés mindenki esetében – beleértve a franciákat és a németeket is – stratégiai-politikai állásfoglalás volt. A monetáris unió ugyanis nemcsak szimbolikájában, hanem tartalmában is túlmutat egy rögzített árfolyamrendszer plusz vámunió kettősén, amihez az angolok anno csatlakoztak. Amikor pedig nem tartották kívánatosnak – épp a City hagyományosan meghatározó szerepe okán – azt, hogy az angol fontot egy kontinentális szuperbank, az EKB manipulálta közös pénzzel, a saját pénzügyi felügyeletet pedig össz-európaival váltsák föl, akkor adta ki Gordon Brown pénzügyminiszter 2003-ban híres öt pontját. Ebben először szerepeltek konkrét költség-haszon mérlegelést tartalmazó konkrét követelmények. És épp ezzel mondtak – udvarias, de határozott – stratégiai nemet az akkorra már befejezett tény – azaz kialakult szabályrend szerint működő – európai közös valuta-rendszerre.

¹² Például amikor megállapították, hogy az angol bíróság megsértette a mohamedán hitszónok jogait, amikor kiutasították Jordániába, és nem fizették ki gyógykezelését/több tízezer fontot/.

¹³ BELLAMY, R- CASTIGLIONE, D. szerk./2019/: *From Maastricht to Brexit*. London: ECP Press kötete sokoldalúan taglalja e folyamatokat.

Nem meglepő ezért, hogy amikor a magyar gazdaság teljesítménye már megközelíthetővé tette volna a közös valutához történő csatlakozást, az unorthodox gazdaságpolitika szellemi fellegvárának tekinthető Magyar Nemzeti Bank két vezetője hosszú elemzésben óvott az “elsietett” bevezetéstől.¹⁴ A Gordon Brown pontjait idéző áttekintés a közös valutát nem első sorban stratégiai elemnek, az európai integráció- politikai és gazdasági- jelének és eszközének tekinti, hanem alapvetően a magyar konvergencia, közkeletű fogalommal a Nyugat utolérése eszközeként. A jegybanki elemzők azt joggal állapítják meg, hogy a közös valuta önmagában nem hozott növekedés-gyorsítást, különösen a lemaradott országokban és különösen automatikusan nem. Azt is joggal állapítják meg – a nemzetközi pénzügyi irodalommal egybehangzóan – hogy az EMU eredeti elrendezése félmegoldásokat tartalmazott, amelyek nem nyújtottak biztosítékot a pénzügyi sérülékenység ellenében. Ezután pedig merész fordulattal a reálgazdasági növekedés sikerétől teszik függővé a magyar euró-bevezetést.

Az természetesen igaz, hogy a közös valuta – más feltételek híján – nem növekedés-gerjesztő, ezt azonban bevezetésének hívei sose állították róla. Arról esett szó – inkább az elméleti irodalomban- hogy a közös piac-közös pénz kettőse *a fogyasztói jólétet* növeli- ez utóbbi közismerten nem azonos a GDP-vel. Amerikai szerzők utóbbiról kitejedt vitát folytatnak, részint a GDP mérési nehézségei, részint a jövedelem-elosztás összefüggésében. De e két fontos mozzanat híján is világos: ha egy helyett négy pár repülőjárat közlekedik mondjuk Budapest és Berlin között, továbbá a társaságok által fölszámított jegyár harmada az állami monopolisták által egy évtizede fölszámítottak, akkor ugyan a GDP nem nőtt, de a jólét annál inkább. Vagyis az euró sikerét nem célszerű a valóban kicsi- derűlátók által 0,1-0,15 százalékpontonra becsült éves többlet-növekedéssel mérni.

A fenti érv önmagában is megáll. A helyzetet azonban súlyosbítja – a közös valuta ellenfeleinek szempontjából – az a tény, hogy jelenleg már rég nem a maastrichti kritériumok és az MNB elemzők által is fölvetett fölzárkózás adja az EMU napirendjét, hanem a költségvetési és bankunió,

¹⁴ NAGY Márton- VIRÁG Barnabás/2017/: Felzárkózás az eurozónában – csakis megfelelő felkészültséggel teljesíthető. *portfólió.hu*, október 26-utoljára letöltve, 2019.jún14.

valamint a kirajzolódó tőkepiaci unió. Mivel e kérdésekről más írásban szoltunk¹⁵, ehelyütt csak azt jegyezzük meg, hogy különösen a rendszer-szempontról meghatározó, nagy bankok közös irányítás és közös szanalási mechanizmus alá helyezésével alapvetően új szabályok jöttek létre. Akik nem tagjai eme területeknek – és egyelőre ebben csak az euró-övezetiek tudnak részt venni – kimaradnak a legfontosabb döntésekből, miközben utóbbiak őket is érintik. A tőkepiaci unióval pedig az egész euro-övezet megtakarításai egységes rend szerint lesznek hozzáférhetőek – de nem a kívülálló számára. Vagyis: a kimaradás azt is jelenti, hogy az egyébként biztonságosan – hogy ne mondjuk, “házilagosan” hozzáférhető - forrásokhoz és az ezek révén létrejövő pótlólagos jóléthez nincs hozzáférés.

4. Röviden szólnunk kell arról is, ami régen ismert tétele a nemzetközi pénzügyek irodalmának. Kis nyitott országban *saját valutát fönntartani rendkívüli luxus*. Különösen is az, ha e valuta konvertibilis a tőkemérleg tételeire is, mint a forint. Utóbbi azt jelenti, hogy a tulajdonos bármekkora pénzösszeget át tud vinni a határon, a számítógép gombjának megnyomása révén. Nincs hatóság, nincs hivatal, ami ennek útját tudná állni, ahogy ezt 2008-2009 során térségünk bankjai és a mediterrán bankok is megtapasztalhatták.¹⁶

Mindezek miatt a nemzetközi irodalomban általánosnak mondható az un *kétpólusú felfogás*. Eszerint végső fokon és hosszú távon csak a szabadon lebegő vagy a rögzített árfolyam tartható fenn. Utóbbi sikerét az segíti elő a legjobban, ha a kis nyitott ország valutablokkba menekül a világ tőkepiacán mozgó, elképzelhetetlenül nagy összegek nyomása előtt. Például így jött létre az elmúlt évtizedekben a de facto dollárövezet, a jen-blokk és természetesen az euro is. Fontos, hogy a kínai renminbi – évtizedes törekvés ellenére – messze nincs ebben a ligában.

A nemzeti valuta melletti érvek eredendően a gazdasági nacionalizmus és az importhelyettesítő iparosítás éveiből valók. Gyakori a – téves- hivatkozás az ázsiai tigrisekre, hiszen ők egy kötött pénzügyi rendszerű világban, a Bretton-Woods-I időkben lendültek fel, és a 90-es évekig nem volt

¹⁵ CSABA László/2015/: Föderális Európa vagy nemzetek Európája? *Magyar Szemle*, új folyam, 24.évf./7-8/.szám, 53-76.old.

¹⁶ Bankjainkat csak az un Bécsi Kezdeményezés révén sikerült megóvni az összeomlástól, amit a központi és az anyabankok együttesen szerveztek meg.

általános a tőkemozgás szabadsága. 1997-98-ban viszont súlyos sokk érte őket, jórészt azért, mert akkor még nem voltak a dollar blokkban.

Az euró övezet eredendően vonzó voltát tovább erősítik azok a körülmények, amelyekről a Magyar Nemzeti Bank főntebb idézett tanulmánya egyáltalán nem vesz tudomást. Nevezetesen: a válságkezelés hatására az euro-övezetben hatalmas alapóok jöttek létre, eljárások és mindezek által az ott szereplő összegek sokszorososa is mozgósítható a magán-tőkepiacokon is/ahogy ezt az IMF-nél már megszoktuk/. Az Európai Stabilitási Mechanizmus önmagában 705 Mrd euro/az éves EU költségvetés 132-135 Mrd/, emellett van a bankszanálási mechanizmus 55 Mrd eurója és főképp az EKB korlátlan likviditás-termető képessége és hajlandósága. Mivel az EKB az európai bankfelügyelet a legnagyobb bankok esetében, ő képes likviditási injekciókra baj esetén. Mindez azt mutatja, hogy az EMU-ban ma már egyáltalán nem Maastricht a téma, mint ahogy az negyedszázada volt.¹⁷ Ma a válságot megelőző védőháló és az ezt erősítő eljárások adják az erőt.

Közismert, hogy a pénzpiacon a cápák törvényei érvényesek. Vagyis erős szereplőt, aki bármikor bármennyi pénzt tud mozgósítani, nem támadnak meg, ezen nem is spekulának. Gyenge, sérülékeny szereplők ellenében viszont lényegében bármikor megindulhat egy támadás. A pénzügyi irodalomban ezt kiszáradásnak vagy hirtelen halálnak hívják.¹⁸ Az alább hivatkozott cikk attól vált klasszikussá, hogy kimutatja: a szokásos mutatószámok és formalizált/matematikai modellek kis eséllyel jelzik előre, kivel és miért lesz baj. Lehet, hogy jó fundamentumokkal valaki bajba jut/Dél-Korea 1998-ban/, és lehet, hogy szörnyű mutatókkal is mindent túlél/Olaszország 2009-2012 közt/.

Ez bizony azt jelenti, hogy ha valamely ország a nemzeti valutáját őrzi, hogy megőrizze gazdaságpolitikai szabadságát- "nyitva hagyunk minden opciót"- akkor szinte kihívja maga ellen a sorsot. Mondhatni: egy esetleges – de ki nem zárható- pénzügyi válság esetén halálugrást hajt végre, ám az ESM jelntette biztonsági háló nélkül. Ha sikerül, szép, de ha nem...

¹⁷ Ekkor volt még értelme vitatkozni azon, hogy vajon optimális-e az EMU konstrukciója és az EKB hatásköre. Ha két évtizede működik, akkor ebből má belátható: érdekes vita, de a múlt vitája, nem a jövőé.

¹⁸ REINHART,C- ROGOFF,K- SEVASTIANO,M/2003/: Debt intolerance. *Brookings Papers on Economic Activity*,1.szám,1-62.old, utoljára letöltve: 2019.jún.14.

Az előadottak alapján – és tekintettel a balti államok, és a nem nagyon erős gazdaságú Málta, Ciprus csatlakozására és a horvát, román és bolgár EMU tervekre – kimondottan kalndvagyónak tetszhet egy elfogulatlan megfigyelő számára a magyar kormányzat¹⁹ és a jegybank halogató magatartása. Mivel a tőkemozgás korlátozására sem az OECD, sem az EU tagság nem ad lehetőséget, az árfolyam erős ingadozása pedig a gazdasági szereplők és a lakosság többségének érdekét súlyosan sértené, ez lehetséges, de kockázatos döntés. Amivel szemben tálcán kínálná magát a jobb megoldás, ami nem utolsó sorban az EU-csatlakozásunkkor vállalt nemzetközi jogi kötelezettség is lenne.

5. Ezzel el is értünk *a nemzeti különút kérdéséhez*. Az amerikai irodalomban tréfásán Sinatra törvényének²⁰ nevezik azt, ha valaki öncélúan a maga útját járja, mert ez az ő stílusa. Azt nyilván senki nem gondolja, hogy bármely A ország gazdasági megoldásai, politikája és rendszere akkor a legkitűnőbb, ha pontról-pontra megegyezik B országgal, legyen szó Svájcra vagy Szingapúrról.²¹ Ugyanakkor már a mostani vázlatos áttekintésből is látható: a gazdasági és politikai integráció Európában az elmúlt bő hat évtizedben igenis létrehozott olyan intézményeket, eljárásokat és politikákat, amelyek messze túlmutatnak a Margaret Thatcher által egykor támogatott²² ipari szabadkereskedelm, vámunió plusz egy kis közös kereskedelempolitika adta, EFTA-szerű képződményen. És ma már nem is első sorban a közös agrárpolitika és a kohéziós politika, valamint az Európai Bíróság révén, hanem a gazdaság és a társadalom mélyrétegeit érintő síkokon, amit röviden Schengen és a közös valuta jelenít meg. Ebben nem lehet tetszés szerint válogatva – ahogy a 70-es években mondták *à la carte* – alapon részt venni, mert működése meghatározott közös szabályok érvényesüléséhez kötött, azt előfeltételezi. Nem azért, mert ez lenne “ minden világok legjobbika”, hanem mert az abban szereplők eképp egyeztek meg. És a szerződés – már a római jogban is – a felek törvénye.

¹⁹ Magyar euró: új dátumot hozott nyilvánosságra a kormány.portfolio.hu, 2019.máj.31-utoljára letöltve: 2019.jún.18.

²⁰ Az egykori világláger címe és refrénje: “ I do it my way”.

²¹ GUO,W-WOO,J.J.szerk/2016/: *Singapore and Switzerland: Secrets to Small State Success*.New Jersey: World Scientific- e kötet minden fejezete és egybevetése is arról szól, hogy az eltérő helyzetek nemcsak lehetővé teszik, de meg is követelik az eltérő megoldásokat, a pénzügyi rendszertől a deokratikus részvételi formákig terjedő körben.

²² THATCHER,M./2013/: *Életem*.-az Antall József Tudásközpont kiadása.

a/ Kiemelkedően a legfontosabb kérdés az, hogy mekkora esélyt/veszélyt látunk egy újabb nagy nemzetközi pénzügyi válság bekövetkeztére. A gazdaságpolitika nemzetközi irodalmában jelenleg ismét az az uralkodó nézet²³, hogy a 2007-2009-re kialakított megoldások hatásosan meg tudnak előzni egy újabb katasztrófát. Ahogy a mára agyonidézett pénzügyi kettős kötete írja” most már minden másként lesz”.²⁴ Ez azonban fölöttébb ironikus cím, ami voltaképp épp azt üzeni: ne higgyünk annak, amit a mindnkori béljósok jeleznek előre, mert a válság a pénzügyi kapitalizmus és az emberi tudás korlátainak velejárója, vagyis nem kerülhető el.

Lehet és a jegybanki vezetők szoktak is úgy is érvelni: válság lesz, de nem oly pusztító, mint a korábbiak. Ez vélhetőleg igaz, de inkább érvényes azokra, akik a védőhálón belül vannak és a szigorú elővigyázatossági szabályok szerint élnek békeidőben, föllendülés alatt, mint akik nem. Magyarország a második csoportba sorolható. Igaz, hogy a magyar kereskedelmi bankok nem cipelnek magukkal a deli tagállamokéhoz hasonló terheket, nincsenek mérgező eszközeik és nem hiteleztek nagyjából fizetéképtelen kormányoknak. Nálunk négy papír adja a tőzsdei forgalom kilenctizedét, azaz nincs kaszinó-kapitalizmus, amit Amerikában sokan kárhoztatnak. És nincs az innovatív befektetési bankoknak se jelntős terük, vagyis *az elmaradottság biztonsága védi a magyar pénzügyi közvetítést.*

Ezzel együtt ismételten vissza kell utalnunk arra, hogy 2008-2009-ben jelentős nemzetközi- közte jegybanki- együttműködésre volt szükség ahhoz, hogy a teljesen kiszáradt magánpiacoknak kitett magyar pénzügyintézetek ne dőljenek be. Ez messze meghaladta a bankfelügyelet hatáskörét és az általa mozgósítható pénzügyi nagyságát, miközben az ország folyamatosan kinn maradt a nemzetközi pénzügyi piacokon, még államkötvényt is sikerült kibocsátani euróban.²⁵ Mindebből további érvelés nélkül is belátható: a magyar pénzügyi közvetítés sérülékenysége nem ítéhető meg a bekebeli állapotok és a fundamentumok alapján, ahogy azt a föntebb idézett szerzőhármás a “hirtelen halál” modell leírásával már az 1997-99-es válság tanulságaként kimutatta, és amit a

²³ BLANCHARD,O- SUMMERS,L.szerk./2019/: *Evolution or Revolution: Rethinking Macroeconomics after the Great Recession*. Cambridge/Mass.- London: The MIT Press.

²⁴ Reinhart,C-RoGOFF,K/2010/: „*This Time is Different*”: *Eight Centuries of Financial Folly*.Princeton,N.J.: Princeton University Press.

²⁵ Igaz, az akkoriban legrosszabbnak tartott olasz és spanyol felárak mellett, 7 százalékpontot meghaladva a deflációs környezetben.

következő válság és válságkezelés tapasztalatai csak megerősítettek. Vagyis lehet halálugrást végezni biztonsági háló és védőöv nélkül is, csak elég kockázatos- annál is inkább, mert a nemzetközi tőkepiacon azóta még sokkal nagyobb, mindennapi ésszel felfoghatatlan összegek mozognak, a minimálissá zsugorodott haszon és az ellenügyletek kínálata biztonság okán.

b/ Lecsökkentheti az uniós piacok és az uniós szabályozás szerepét az, ha Magyarországnak *sikerülne kereskedelmi és pénzügyi forgalmát dinamikusabb piacokra átterelnie.* Ez lett volna a keleti és a déli nyitás 2013-16 során/erről külön elemzés készül hozzászólásként/. A magyar külkereskedelem elemi adatainak ismeretében belátható/sőt tisztán a kormányzati szövegek elemzésével is/, hogy e törekvés hamvába holt. Miközben a válság csúcspontján a magyar kormány IMF-minisztere milliárdos kínai kölcsönről számolt be, az kínai fél még aznap a hivatalos hírügynökségen át szándéknyilatkozatnak minősítette ezt. Haonlóképp a Budapest-Belgrád vasútvonal finanszírozáshoz történő hozzájárulást immár több kormányfői látogatás során is kész tényként tárgyalta a napi sajtó, miközben a szaktárca legföljebb “előrehaladott fázisban lévő” tapogatózó tárgyalásokról tudósít. Nem kétséges az sem, hogy a közép-ázsiai és a fekete-afrikai piacokra való bejutáshoz és ott tartós sikerek eléréséhez különleges kapcsolati tőkére, logisztikára és nem utolsósorban pénzügyi erőre van szükség/az előfinanszírozás évekig elhúzódhat/. Ezekkel sem a magyar állam, sem a nálunk működő cégek – a nemzetközies sem rendelkezik, vagy ha mégis, nem ezek a célpiacok. Zárt kapukat döngöl a kereskedelempolitika, aligha véletlen a kereskedőházak vesztesége és fokozatos leépítése.

c/ Valóban vannak – ha nem is nagy számban – olyan kisebb országok, amelyek nem az EU tagjai, *nem az uniós szabályozás részei, és mégis hosszabb távon is szép sikereket érnek el.* Ezek közé sorolható Hong-Kong, Chile és Izrael, de Norvégia és Svájc is. A felsorolt országok mindegyike sajátos utat jár, aminek kibontására ehelyütt se lehetőség, se szükség nincsen. Elégséges lehet annak leszögezése, hogy az említett államok egyike sem a rögtönzés vagy ahogy a Blanchard-Summers kötetben hívják, az “új normalitás” politikáját folytatja, párhuzamosan extra laza költségvetési és pénzpolitikával, amit gazdaságpolitikai rögtönzés egészítene ki, az elosztási célok elsődlegességével.²⁶ A felsorolt országokat a nemzetközi irodalom – joggal – *az orthodox*

²⁶ GYÖRGY László- VERESS József/2016/: A 2010 utáni magyar gazdaságpolitikai modell. *Pénzügyi Szemle*, 61.évf.3.szám, 367-387.old.

gazdaságpolitika kivételes példáiként ismeri. Csak példaszerűen: Chilében a tömegközlekedés is piaci alapon működik, mint az oktatási rendszer is, Norvégiában pedig az olajjövedelmeket jó két évtizede egy különalapba teszik, amivel a jövőbeni nemzedék nyugdíjának fedezetét teremtik meg. Ez is különút, csak egész másfajta, mint a mai magyar, vagyis *“si est vita, non est ita”*.

d/ Nagy kérdés az, *mekkora mozgástér marad, ha adottnak vesszük az unó négyötödös részarányát* a következő évtizedre és még tovább is. Nemcsak gazdasági, hanem politikai-kulturális-történeti okok, családi kapcsolatok, munkavállalás és beruházás, mind-mind az EU-ba tömörült közösséghez köti az országot. Van-e életképes, értelmes alternatívája annak, ami a magyar társadalomtudományi gondolkodás fő árama volt és marad? Nevezetesen az, hogy az EU-t kellene a korábbiaknál sikeresebben megreformálni, illetve a meglévő megoldásokat a korábbinál nagyobb mértékben a magyar szempontok szerint hasznosítani? Utóbbiba vélhetően nemigen fér bele az uniós források maximális lehívása, hiszen lehet, hogy azok céljai vagy formái hazai szempontból nem a legésszerűbbek. Valóban a repce lenne a magyar agrárium kútja, pusztán azért, mert a magas világgpiaci olajárak idején EU támogatást vezettek be termesztésére?

Következtetések – mérleg helyett

Ebben az írásban a magyar-EU kapcsolatokat bizonyos fokig madártávlatból vizsgáltuk, ami értelemszerűen nem teszi fölöslegessé, hanem inkább igényli a részterületek tényfeltáró bemutatását. Magunk különféle írásainkban az elmúlt években számos bírálatot fogalmaztunk meg mind az EU, mind egyes hazai alkalmazások vonatkozásában, amit most nem szükséges megismételni. Az összegző értékelésben azonban nem lehet kétséges, hogy a pozitívumok vannak többségben. A *limes*-en kívüli lét vonatkozásában kevés a kedvező példa, s ezek kézenfekvően *nem alkalmazhatók a magyar viszonyokra*. Nem vagyunk a világ egyik fő befektetési központja, mint Svájc, nem vagyunk nagy olajtermelő ország, jelentős ipari és szolgáltató – köztük tengerhajózási – mozgástérrel, mint Norvégia, nem vagyunk önálló sziget, mint Ausztrália. A mi viszonyainkra nagyon is ráillik az EU szervezet: vagyis a szomszédokkal való megbékélés, a szociális piacgazdaság, a hazainál job minőségű szabályozás *hármásából adódó előnyök okán nagyon is indokolt, hogy a kiinduló alap a feltétel nélküli elkötelezettség*. Minden

kritika csak ezt követően értelmezhető. Vélhetőleg nemcsak az opportunizmus okán történt, hogy a korábban az EU elhagyását szorgalmazó erők ma már ezt kockázatos lépésnek vélik.

Az uniós tagság a szabályozás minőségének javításával javította az ország tőkevonzó képességét. Több és jobb minőségű működő és pénztőke érkezett az országba, mint unió nélkül- vessük össze helyzetünket Fehéroroszországgal, Horvátországgal, vagy akár a néhány évemég a befektetők által is kedvelt Törökországgal is. A magyar piac ma az uniós piac része, és nem kell Suzukinak lenni ahhoz, hogy ennek kézzel fogható előnyeit külön érvelés nélkül is be tudjuk látni, befektetőként és munkavállalóként, fogyasztóként és állampolgárként.

Miközben az EU *nem követelt lehetetlent tagjaitól* – így tőlünk sem- amikor a szennyvíztisztítástól a piaci szereplők egyenlő elbánásáig terjedő körben saját szabályait alkalmazta rank, *válság idején közvetlen és sokféle segítséget adott*. Különösen- de nem kizárólag – a 2008-2010 közti válságos időszakban, a tagállamok és a bankok megrendülése idején a nemzetközi kimentés fóruma, szervezője és hitelesítője volt. Önállóan vélhetőleg nem tudtunk volna mindazt teljesíteni, amit a válságkezelés éveiben megtettünk.

Igaz, az EU nem minden betegségre használható gyógyír. Ugyanakkor manapság mintha ritkábban hallanánk: *az igazi, nagy globális kihívásokat nem az EU generálja*. Nem az EU gerjeszti a migrációs válságot, nem az EU váltja ki a klímaváltozást, nem az EU teszi bizonytalanná a nemzetközi pénzügyi rendszert. A gazdasági növekedés lelassulásában az uniónak ugyan van szerepe, de az nem perdöntő: a tgaállamokon belüli elrendezések a mérvadók. Így tud Írország akár 5% fölötti növekedést produkálni, míg Franciaországban és Olaszországban már az 1%-ot meghaladó értéknek is örülni kell.

Az európai monetáris unió láthatólag *új határhoz érkezett*, ahol az egységes piac-egységes pénz programját a költségvetési és bankunió, jó esetben pedig a tőkepiaci unió teljesíti be. Ebben ugyan nem kötelező részt venni, de e tanulmányban is ameleltt sorakoztattunk föl érveket, hogy *jobb vele, mint nélküle*. Láthatólag nagyon igaz az: aki kimarad, az lemarad. Nem látható be, milyen gazdaságpolitikai opció az, aminek érdekében érdemes lenne vállalni azt az aránytalan kockázatot, amit egy biztosan bekövetkező- bár pontosan nem előr ejelzhető – pénzügyi válság idején a kimaradás jelent. És pozitívan megközelítve: az euro övezet tagállamaiban ott van az a

megetakarítás, amiből *a jelenleginél gyorsabb növekedést tartósan és biztonsággal lehetne finanszírozni. Téves ezért az euro csatlakozást a felzárkózástól függővé tenni: ha ez anélkül is menne, akkor fölösleges dolog volna bevezetése. De nem az. Hiszen egyetlen példát sem tudunk arra, hogy a valutaunió nem megelőzte, hanem betetőzte volna a reálkonvergenciát. Talán nem véletlenül.*